

**QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI KICHIK HUDUDLARI IJTIMOYIY SOHALARINING
HUDUDYIY TASHKIL ETILISHI VA RIVOJLANISHI**

Tojiyeva Zulkhumor Nazarovna – *geografiya fanlari doktori, professor*

z_tadjieva@mail.ru

Atabayev Arislanbek Amangeldi uli – *stajyor o'qituvchi*

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

**ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ И РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ
МАЛЫХ ТЕРРИТОРИЙ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН**

Тожиева Зулхумор Назаровна – *доктор географических наук, профессор*

Атабаев Арыслабек Амангельдиевич – *стажёр преподаватель*

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

**TERRITORIAL ORGANIZATION AND DEVELOPMENT OF THE SOCIAL SPHERE
IN THE SMALL REGIONS OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN**

Tojiyeva Zulkhumor Nazarovna – *Doctor of Geographical Sciences, Professor*

Atabayev Arislanbek Amangeldievich – *trainee teacher*

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Tayanch so'zlar: ijtimoiy soha, ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy infratuzilma, Xo'jayli tumani, hududiy rivojlanish.

Rezyume. Ushbu maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasi kichik hududlarida ijtimoiy sohalar, xususan ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa infratuzilma tarmoqlarining rivojlanish holati o'rganildi. Tadqiqot davomida hududda ijtimoiy xizmatlar qamrovi kengayib borayotgani, ta'lim va tibbiyot tizimlarida ijobiy o'zgarishlar yuz berayotgani aniqlandi. Shu bilan birga, ijtimoiy xizmat ko'rsatish hamda kommunal xizmatlar bilan bog'liq ayrim muammolar mavjudligi qayd etildi. Maqola yakunida hududni barqaror rivojlantirish uchun ijtimoiy sohalarni yanada takomillashtirish va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish zarurligi asoslab berildi.

Ключевые слова: социальная сфера, образование, здравоохранение, социальная инфраструктура, Ходжейлийский район, региональное развитие.

Резюме. В данной статье проанализировано состояние развития социальной сферы малых территорий Республики Каракалпакстан, в частности образования, здравоохранения и социальной инфраструктуры. В ходе исследования выявлено, что в регионе расширяется охват социальных услуг, а также наблюдаются положительные изменения в системе образования и медицины. Вместе с тем было отмечено наличие отдельных проблем, связанных с оказанием социальных услуг и коммунальным обслуживанием. В заключении обоснована необходимость дальнейшего совершенствования социальной сферы и расширения экономических возможностей для обеспечения устойчивого развития региона.

Key words: social sphere, education, healthcare, social infrastructure, Khojeli district, regional development.

Summary. This article studies the state of development of social sectors in small areas of the Republic of Karakalpakstan, particularly education, healthcare, and other infrastructure sectors. During the study, it was found that social service coverage in the region is expanding, and positive changes are occurring in the education and healthcare systems. At the same time, certain problems related to the provision of social and коммуна services were identified. The article concludes by substantiating the need to further improve the social sphere and expand economic opportunities to ensure sustainable regional development.

Kirish. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni barqarorlashtirish ko'p jihatdan respublika ma'muriy-hududiy tuzilmasining quyi bosqichlaridan biri bo'lgan qishloq ma'muriy tumanlarida ishlab chiqarishni to'g'ri hududiy tashkil etish va boshqarishga bog'liq. Ijtimoiy soha jamiyatning har bir a'zosining ehtiyojlarini qondirish, yashash sharoitlarini yaxshilash va ijtimoiy farovonlikni oshirishga qaratilgan faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu soha davlat tomonidan aholi uchun taqdim etiladigan asosiy xizmatlar tizimini tashkil etadi va ularning sifatini oshirish, odamlarning turmush darajasini yaxshilash hamda jamiyatdagi tenglikni ta'minlash maqsadida doimiy yangilanib boradi.

Ijtimoiy sohaning asosiy vazifasi – jamiyat a'zosining ehtiyojlarini qondirish, ularning huquqlarini himoya qilish va har tomonlama rivojlanish uchun qulay sharoitlar yaratishdir. Bu soha aholining sog'lig'ini saqlash, ta'lim olish, madaniyatni rivojlantirish, mehnat resurslarini samarali boshqarish va ijtimoiy adolatni ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy sohalarda amalga oshirilgan islohotlar va yangilanishlar davlatning barqaror rivojlanishini ta'minlash, iqtisodiy va ijtimoiy o'sish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy infratuzilmani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Har bir davlatda ijtimoiy sohaning rivojlanishi mamlakat farovonligi va aholining umumiy turmush sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan, ijtimoiy soha nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy va madaniy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, uning samarali rivojlanishi jamiyatdagi barcha qatlamlarning manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

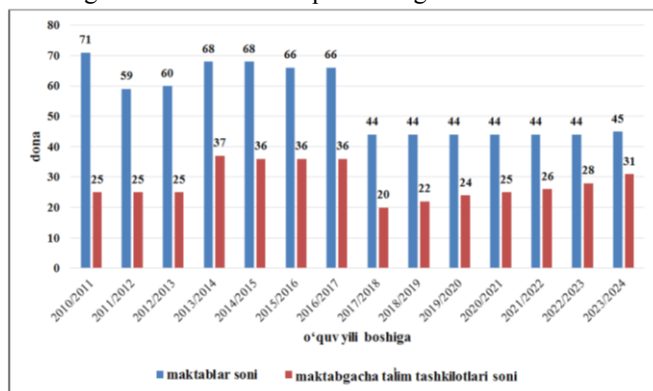
Adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy soha va uning rivojlanish masalalari ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Xususan, Z.Tojiyeva, Sh.Qurbonov, M.Nazarov, I.Turdimambetovlar o'z ilmiy tadqiqotlarida kichik hududlar ijtimoiy infratuzilmasining iqtisodiy o'sishga ta'siri, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarining samaradorligi hamda demografik jarayonlarning hududiy rivojlanishga ta'sirini o'rgangan [1; 2; 3]. Hozirgi kunda O'zbekistonlik olimlar tomonidan olib borilayotgan

tadqiqotlarda ijtimoiy sohani modernizatsiya qilish, aholining turmush darajasini oshirish va hududlar o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda [1]. Shuningdek, davlat statistika ma'lumotlari asosida amalga oshirilgan tahlillar ijtimoiy xizmatlar qamrovining kengayib borayotganini ko'rsatadi.

Natijalar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Qoraqalpog'iston Respublikasi kichik hududlari ijtimoiy sohalar rivojlanishi, unda xususan Xo'jayli tumanida ijtimoiy soha rivojlanishida ijobiy o'zgarishlar nazarda tutildi. Ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarining kengayishi, infratuzilmaning yaxshilanishi hamda davlat tomonidan ajratilayotgan mablag'larning ortishi hududning umumiy rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Ta'lim tizimi. O'zbekistonda ta'lim sohasi so'nggi yillarda sezilarli darajada rivojlanmoqda. Mamlakatda ta'lim tizimining sifatini oshirishga yo'naltirilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim, nafaqat iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish, balki insonlarning hayot sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun, ta'limga bo'lgan e'tibor kelajakda jamiyatning muvaffaqiyatli va barqaror rivojlanishiga asos bo'ladi.

Xo'jayli tumani geografik jihatdan Qoraqalpog'iston Respublikasining markaziy tumanlaridan biridir. Shu boisdan, aynan respublikadagi ijtimoiy sohalar rivojlanishi va joylanishi mazkur Xo'jayli tumani misolida yoritishga harakat qilindi. Xo'jayli tumanida 2024-yil ma'lumoti bo'yicha jami 45 ta maktab, 3 ta texnikum, 1 ta kasb-hunar maktabi va 1 ta oliy o'quv yurti faoliyat yuritmoqda (1-rasm). Tuman bo'yicha maktablarda jami o'quvchilar soni 23500 nafar, texnikumlarda 1036 nafar va kasb-hunar maktabida 449 nafar o'quvchi va oliy o'quv yurtida esa 1844 ta talaba ta'lim olmoqda (2-rasm). Tumanda bitta maktabga o'rtacha 522 ta o'quvchi to'g'ri keladi.

1-rasm. Tumandagi ta'lim tashkilotlari soni.

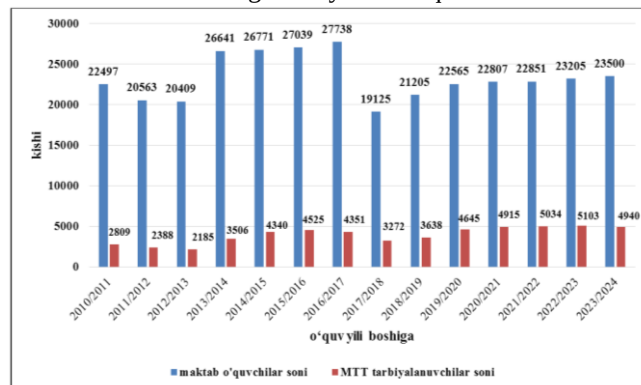
Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

Xo'jayli tumanidagi maktablar zamonaviy o'quv xonalariga, sport zallariga, kutubxonalarga va kompyuter xonalariga ega. Maktablarida ta'lim sifatini oshirish maqsadida bir qator innovatsion texnologiyalar va zamonaviy metodikalar joriy etilgan. O'qituvchilarni malaka oshirish kurslari o'tkazilib, pedagogik bilimlarni oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari. Tumanda maktabgacha ta'lim muassasalari soni 2017-yilda 9144 tadan 2023-yilga kelib 15198 taga yetdi. Bu ko'rsatkich mamlakatda maktabgacha ta'lim tizimining kengayishini ko'rsatadi. 2023-yilda O'zbekistonda maktabgacha ta'limni qamrab olish darajasi 73% ga yetdi. Bu, avvalgi yillarda

bo'lgan 56% dan sezilarli darajada oshganini bildiradi. Tumanda bitta maktabgacha ta'lim muassasasiga 160 ta bola to'g'ri keladi.

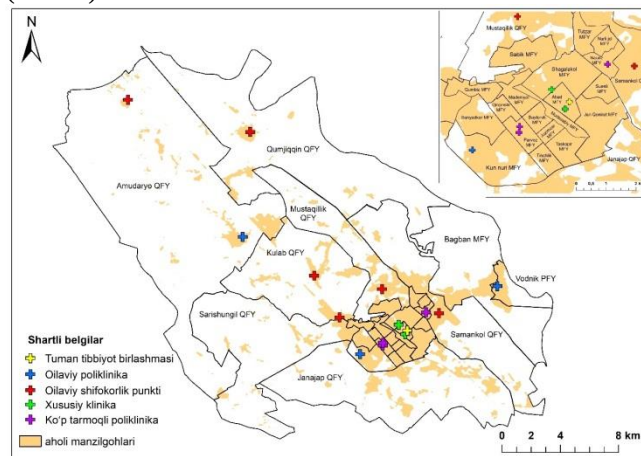
2024-yil holati bo'yicha tumanda 31 ta maktabgacha ta'lim muassasasi faoliyat olib bormoqda. Ushbu maktabgacha ta'lim muassasalarida 509 nafar pedagog xodim 4940 nafar bolaga tarbiya bermoqda.

2-rasm. Tarbiyalanuvchilar soni.

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari.

Sog'liqni saqlash tashkilotlari. Sog'liqni saqlash tizimi – har bir mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida eng muhim rol o'ynovchi soha. Bu tizim insonlarning sog'lig'ini saqlash, tibbiy yordamni taqdim etish, kasalliklarni oldini olish va umuman aholining hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan. O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimi davlat tomonidan boshqariladi va turli darajadagi tibbiyot muassasalari orqali amalga oshiriladi (3-rasm).

3-rasm. Tumandagi sog'liqni saqlash tashkilotlarining joylashuvi.

2024-yil ma'lumoti bo'yicha tumanda jami bitta Xo'jayli tuman tibbiyot birlashmasi, 7 ta qishloq vrachlik punkti va 3 ta oilaviy poliklinika faoliyat ko'rsatmoqda. Ushbu sog'liqni saqlash tashkilotlarida 275 nafar oliy ma'lumotli vrach va 1154 nafar o'rta ma'lumotli tibbiyot xodimlari faoliyat olib bormoqda. Oxirgi yillarda tuman byudjetidan sog'liqni saqlash sohasiga xarajatlar oshib bormoqda. Xususan, 2021-yili tuman byudjetidan 62 mlrd. 211,0 mln. so'm ajratilgan bo'lsa, 2023-yili 86 mlrd 467,0 mln. so'm, 2024-yili 102 mlrd 739,1 mln. so'm ajratilgan.

Sog'liqni saqlash tizimi har bir hududning barqaror rivojlanishida, uning iqtisodiy o'sishida va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu tizimning samarali ishlashi nafaqat individning sog'lig'ini,

balki butun jamiyatning turmush darajasini oshiradi, iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarning yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Ichimlik suv bilan ta'minlanganlik darajasi. Xo'jayli tumanidagi yashovchi aholining (uy) ichimlik suvi bilan ta'minlanganlik darajasi 2023-yil holatiga ko'ra 83,7% ni tashkil etadi, 2018-yili bu ko'rsatkich 72,6% ni tashkil etgan. Bu ko'rsatkich bo'yicha tuman Qoraqalpog'iston Respublikasida Nukus shahri (95,2%) va Taxiotosh tumanidan (84%) keyin 3-o'rinda turadi. Eng past ko'rsatkichlar esa Amudaryo (42%), Beruniy (41,1%) va To'rtko'l (51,2%) tumanlariga to'g'ri keladi.

Tumandagi xonadonlar (uy)larning **tabiiy gaz bilan ta'minlanganlik darajasi** 2010-yili 98,3% ni tashkil etgan bo'lsa, 2018-yili 86,4% ga tushgan. 2023-yil holatiga ko'ra 92,4% ni tashkil etadi. Xo'jayli tumani bu ko'rsatkich bo'yicha tuman Qoraqalpog'iston Respublikasida Nukus shahridan (94,4%) keyin 2-o'rinda turadi. Eng past ko'rsatkichlar Amudaryo (37,2%), Beruniy (39,5%) va Ellikqal'a (47,4%) tumanlariga to'g'ri keladi.

2023-yil holatiga ko'ra, tumandagi xonadonlar (uy)larning **kanalizatsiya bilan ta'minlanganlik darajasi** 33,3% ni tashkil etib, bu 2018-yildagi 7,5% li ko'rsatkichga nisbatan sezilarli o'sishni ifodalaydi. 2023-yil holatiga ko'ra, Qoraqalpog'iston Respublikasida uylarning kanalizatsiya bilan ta'minlanganlik darajasi 36,8 % ni tashkil etadi. Hududlar kesimida esa Nukus shahri (61,6 %), Taxiotosh (40 %) va Qo'ng'iro't (39,2 %) tumanlari nisbatan yuqori ko'rsatkichlarga ega. Aksariyat tumanlarda bu ko'rsatkich 28–33 % atrofida bo'lib, eng past daraja Bo'zatov (22,7 %) va Amudaryo (23,9 %) tumanlarida qayd etilgan.

Muhokama. Xo'jayli tumanining ijtimoiy sohasini tahlil qilish natijasida hududda ta'lim, sog'liqni saqlash va kommunal xizmatlar tizimi bosqichma-bosqich rivojlanib borayotganini ko'rish mumkin. Ta'lim muassasalari sonining yetarli darajada shakllangani va o'quvchilar qamrovi yuqoriligi ijobiy holat hisoblanadi. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim qamrovining oshishi inson kapitalini rivojlantirish uchun muhim asos yaratmoqda.

Sog'liqni saqlash tizimida ham kadrlar salohiyati va moliyalashtirish hajmining oshib borayotgani kuzatiladi. Bu esa aholiga ko'rsatilayotgan tibbiy xizmatlar sifatining yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Biroq ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ichimlik suvi va kanalizatsiya tizimlari bilan ta'minlanganlik darajasi hali yetarli emas. Kelgusida hududni barqaror rivojlantirish uchun investitsiyalarni jalb qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish, ta'lim va sog'liqni saqlash sifatini yanada oshirish ustuvor vazifa bo'lib qoladi. Bu esa aholining turmush darajasini yuksaltirish va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Xo'jayli tumanida ijtimoiy soha so'nggi yillarda izchil rivojlanib, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Aholiga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati oshib borayotgan bo'lsa-da, ichimlik suvi, kanalizatsiya tizimi hamda ayrim demografik muammolar hali ham dolzarbligicha qolmoqda. Shu sababli, ijtimoiy infratuzilmani yanada rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish va yangi ish o'rinlari yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, ijtimoiy sohani kompleks rivojlantirish orqali aholining turmush darajasini oshirish va hududning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlash mumkin.

Adabiyotlar

1. Tojiyeva Z.N. Aholi geografiyasi. Darslik. – Toshkent: «Innovatsiya-Ziyo», 2020.
2. Тожиева З.Н. Ўзбекистон аҳолиси: ўсиши ва жойланиши. – Тошкент: «Фан ва технология», 2010.
3. Zulkhumor T., Lutfullo I., Muazzam S., Nizomiddin J. Territorial characteristics of social and environmental problems in the location of the population of Uzbekistan. // International Journal of Health Sciences, 6(S3), 2022. – P. 11026-11033.
4. Xo'jayli tumanining ijtimoiy-iqtisodiy pasporti. 2018-2024-yillar.
5. Xojeli rayonining makroekonomikaliq ko'rsatkichlari. 2022-yil. Qoraqalpog'iston Respublikasi Statistika boshqarmasi.
6. Qoraqalpog'iston Respublikasi Statistika agentligi boshqarmasi rasmiy veb-sayti ma'lumotlari, <https://qrstat.uz/kk/>